

תרגול 1

מטה-דיון על הקורס "מערכות הפעלה"
מהי מערכת הפעלה?
עקרון הווירטואליזציה
מערכת ההפעלה "לינוקס"

מטה-דיון על הקורס "מערכות הפעלה"

נהלי הקורס

- מפורט בסילבוס שבמודל

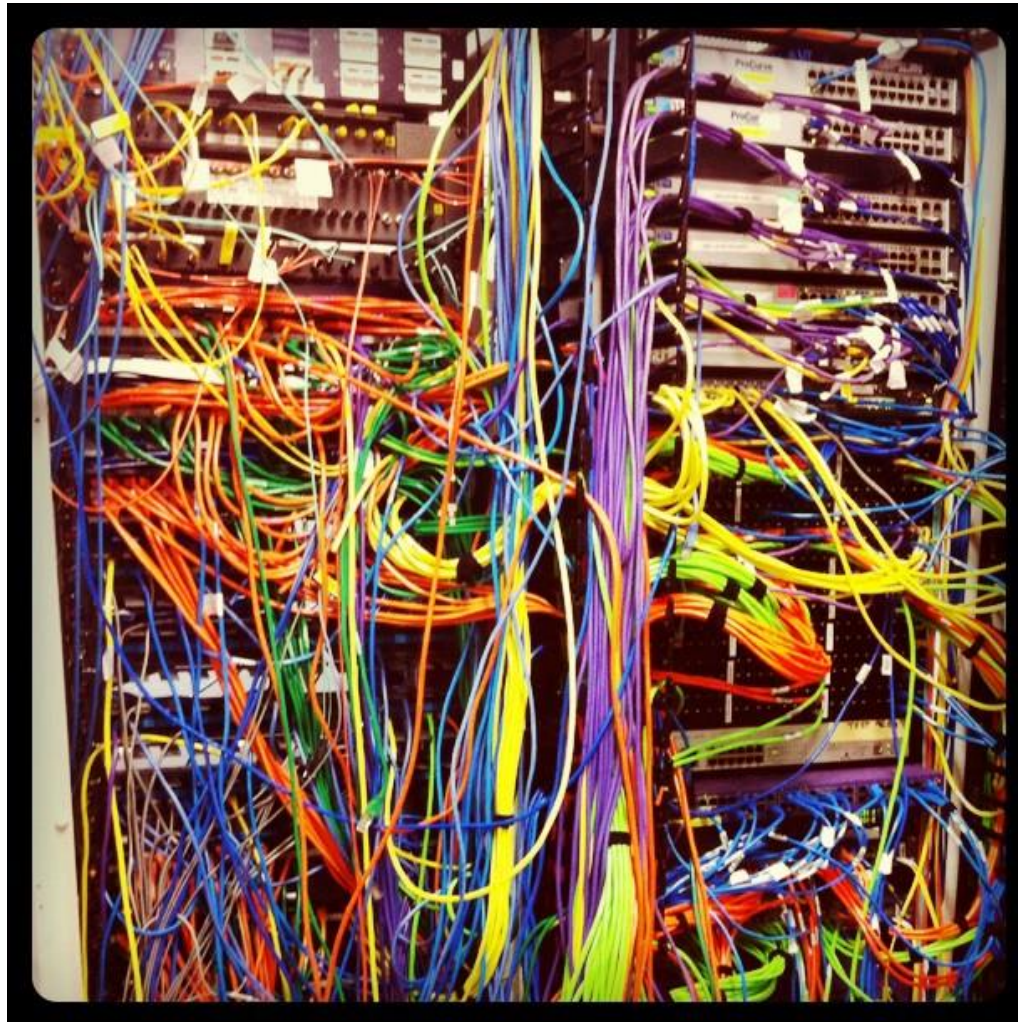
- תרגילי בית:

- 5 תרגילי בית, zero indexed

- הגשה בזוגות בלבד

- 25% תקף

מערכות הפעלה ...be like

למה הקורס קשה?

- המון חומר, המון קשרים בין הנושאים השונים.
- אין "גבולות גזרה" מוגדרים, לא ניתן לתפוס את כל המערכת בבת-אחת.
- תרגילי בית טכניים בסביבת עבודה "קשוחה".
- אין debugger, עבודה בטרמינל, מכונה וירטואלית, קוד ספגטי עם goto, ...

במערכות הפעלה	בחדו"א
שיפור של ϵ קטן לא מעניין	יהי $0 < \epsilon \dots$
תיאוריות המבוססות על תצפיות ועל היגיון	משפטים, אמת מוחלטת
מנסים למצוא פשרה בין מספר דרישות הנדסיות	מחפשים פתרונות אופטימליים

למה בכל זאת כדאי?

- אין ברירה – קורס חובה...
- של 5 נ"ז!

- כי זה מעניין!
- לפחות אותנו ;)

- כדי לדעת איך עובדות מערכות מחשבים.

- מערכות מחשבים == המחשב הנייד שלכם, הפלאפון, וגם השרת של גוגל שעונה לשאילתות שלכם.

- כדי לעבור ראיונות עבודה באינטל, מיקרוסופט, מלאנוקס, וכו'.

- מצד שני, אם רוצים להיות מפתחי web, לא חייבים לדעת "מערכות הפעלה".

אוקיי, השתכנעת... אז איך מצליחים בקורס?

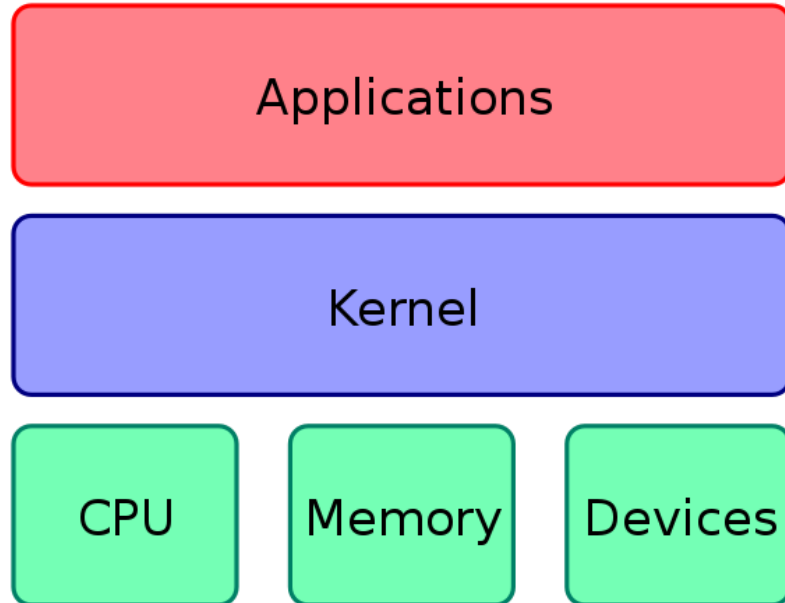
- אין חוכמות: משקיעים הרבה זמן ומאמצים.
- לומדים בצורה ספירלית.
- חוזרים לנושאים הקודמים בכל פעם שלומדים נושא חדש.
- לא מפחדים לשאול שאלות, לענות תשובות, ולטעות.
- חיוני כדי להתרגל לשפה החדשה.
- לא סובלים בגלל שיעורי הבית.
- נתקעתם? תשאלו חברים או אותנו.
- להצליח לבד זה טוב; ללמוד מאחרים זה עוד יותר טוב.

מהי מערכת הפעלה?

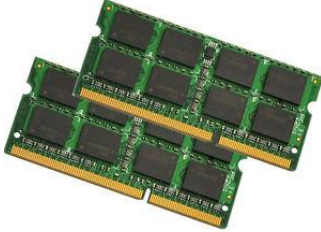

מהי מערכת הפעלה?

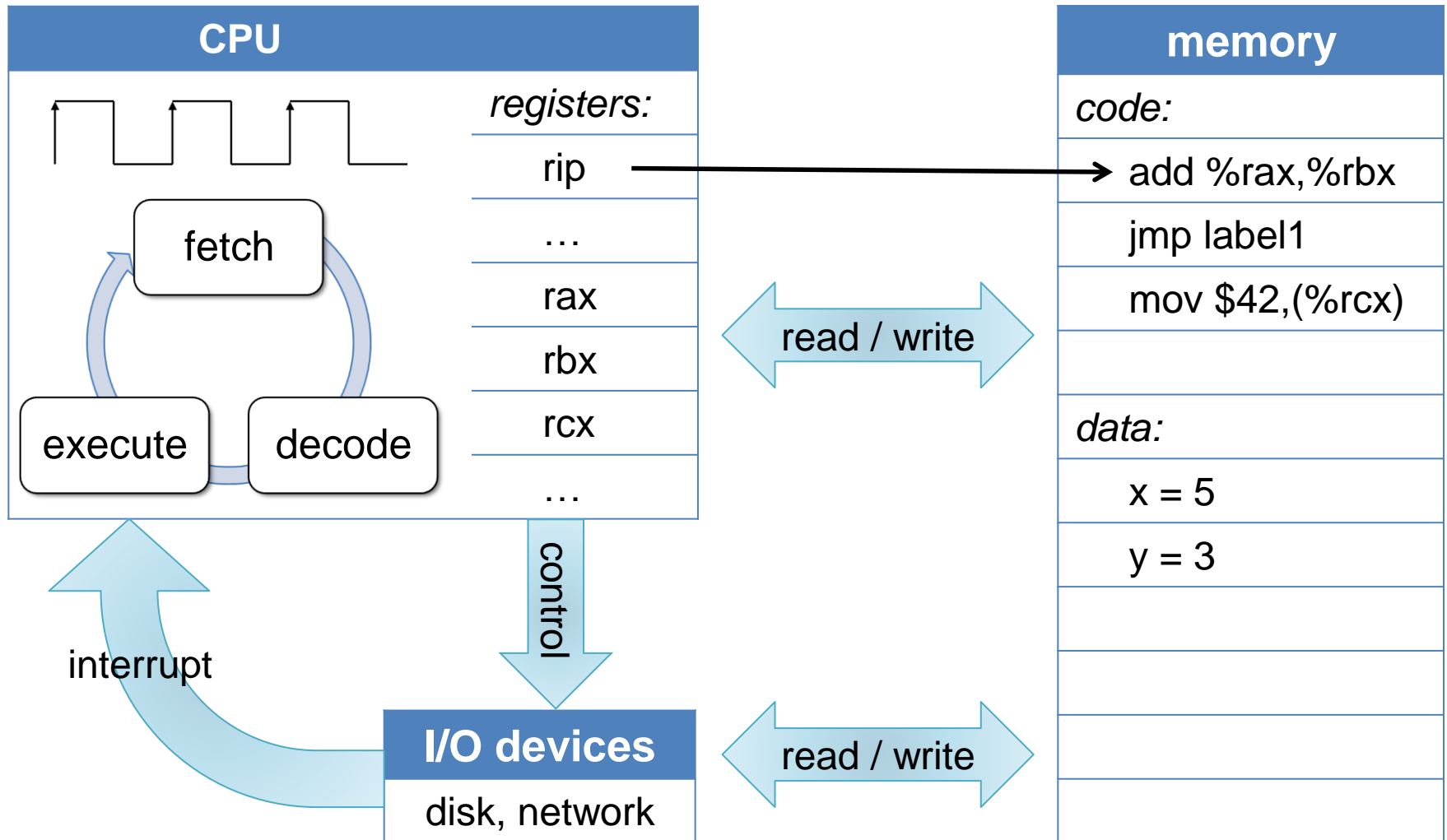

- מערכת תוכנה אשר אחראית על ניהול החומרה עבור המשתמשים.
- ליתר דיוק, זו ההגדרה של "גרעין" מערכת ההפעלה.
- שלושת רכיבי החומרה המרכזיים הם:
  - (1) המעבד,
  - (2) הזיכרון,
  - (3) והדיסק.
- כל תרגול בקורס עוסק בניהול של אחד הרכיבים הללו.

יישור קו

		
<p>דיסק</p> <p>אמצעי אחסון איטי ועמיד (המידע נשמר גם אם מכבים את המחשב)</p>	<p>זיכרון</p> <p>אמצעי אחסון מהיר ונדיף (המידע נמחק כאשר מכבים את המחשב)</p>	<p>מעבד</p> <p>מקבל זרם של פקודות מכונה (אסמבלי) ומבצע אותן בצורה סדרתית</p>
<p>המעבד לא יכול לעבד מידע ישירות על הדיסק, הוא צריך קודם להעביר את המידע לזיכרון</p>	<p>הזיכרון נגיש לכל הליבות של אותו מחשב</p>	<p>כל מעבד מורכב ממספר ליבות חישוב עצמאיות שרצות במקביל</p>
<p>נפח אופייני – 1TB זמן גישה טיפוסי: 1 ms</p>	<p>נפח אופייני – 8GB זמן גישה טיפוסי: 100 ns</p>	<p>תדר אופייני – 3GHz זמן גישה טיפוסי: 1 ns (רגיסטרים + מטמונים)</p>

יחסי הגומלין בין רכיבי החומרה

תפקידי מערכת ההפעלה

- לחלק את משאבי החומרה בצורה יעילה והוגנת בין המשתמשים.
- האתגר של מערכת ההפעלה הוא לצרוך משאבים מועטים ככל הניתן.
- להציג למשתמשים אבסטרקציות וממשקים (API) כדי להקל את הפיתוח של אפליקציות.
- אבסטרקציות לדוגמה: תהליך, מרחב זיכרון, קובץ, socket, ...
- אוסף השירותים (== הממשק) שמערכת הפעלה מציגה נקרא קריאות מערכת.
- להגן על המידע של המשתמשים מפני משתמשים ו/או תוכניות אחרות זדוניות.
- לשמור על המידע של המשתמשים מפני נפילות חומרה.

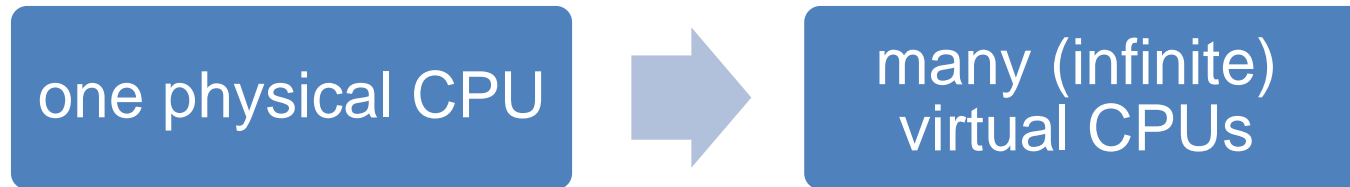
עקרון הווירטואליזציה

הבעיה: חלוקת משאבים

- ליוסי יש מעבד יחיד וזיכרון יחיד.
- אבל יוסי רוצה להריץ הרבה אפליקציות בו-זמנית.
  - לגלוש באינטרנט, לשמוע מוזיקה, ולעבוד על שיעורי הבית במערכות הפעלה.
- הפתרון: וירטואליזציה של משאבים פיזיים.
  - מערכת ההפעלה מציגה למשתמש גרסאות וירטואליות של המעבד והזיכרון.
  - משאבים וירטואליים מספקים **אבסטרקציה** שמתעלמת מפרטי המימוש של החומרה הספציפית, ולכן הם פשוטים יותר לשימוש.
  - משאבים וירטואליים גם מספקים **הגנה** כי הם מסתירים את המשאב הפיזי, וכך אף משתמש או אפליקציה לא יכולים להשתלט עליו.
  - אבל וירטואליזציה – כמו כל אבסטרקציה – גם מוסיפה **תקורה** (overhead) שפוגעת בביצועים.

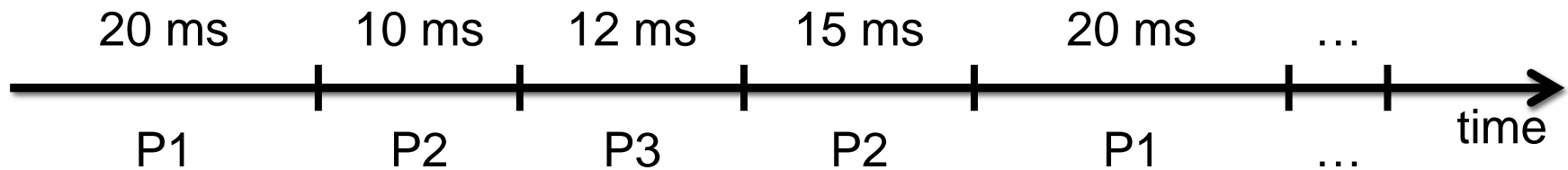
וירטואליזציה של המעבד

- אפליקציה רצה של יוסי תיקרא תהליך.
- מערכת ההפעלה מעניקה לכל תהליך את האשליה שיש לו מעבד וירטואלי נפרד משלו.
- בצורה זו מערכת ההפעלה מקלה על התהליך וגם מגנה עליו.
- למשל, המעבד הווירטואלי מכיל את כל הרגיסטרים של המעבד הפיזי.
- התהליך לא צריך "לחשוב" באילו רגיסטרים מותר לו להשתמש כי המעבד הווירטואלי כולו שלו!
- כמו כן, תהליכים אחרים לא יכולים לקרוא/לכתוב לרגיסטרים של התהליך.

איך מממשים וירטואליזציה של המעבד?

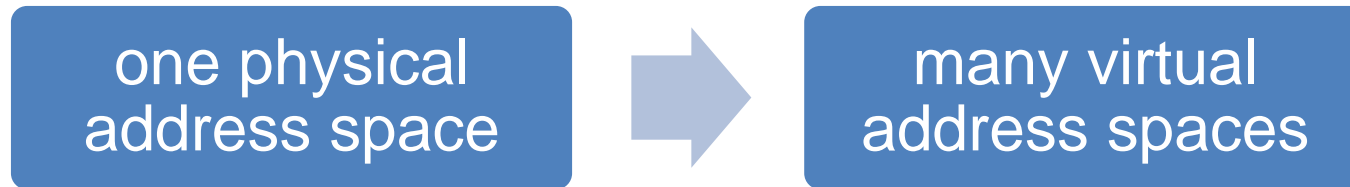
- מערכת ההפעלה מחלקת את הזמן של המעבד הפיזי בין התהליכים השונים (time sharing).
- הגרעין מחליף במהירות בין התהליכים: מריץ תהליך אחד לפרק זמן קצר (מילי-שניות) ואז משהה את ביצועו ועובר להריץ תהליך אחר, וכן הלאה.
- המשתמש מקבל אשליה של בו-זמניות ואינטראקטיביות.

- פרטים נוספים בתרגול בנושא החלפת הקשר.

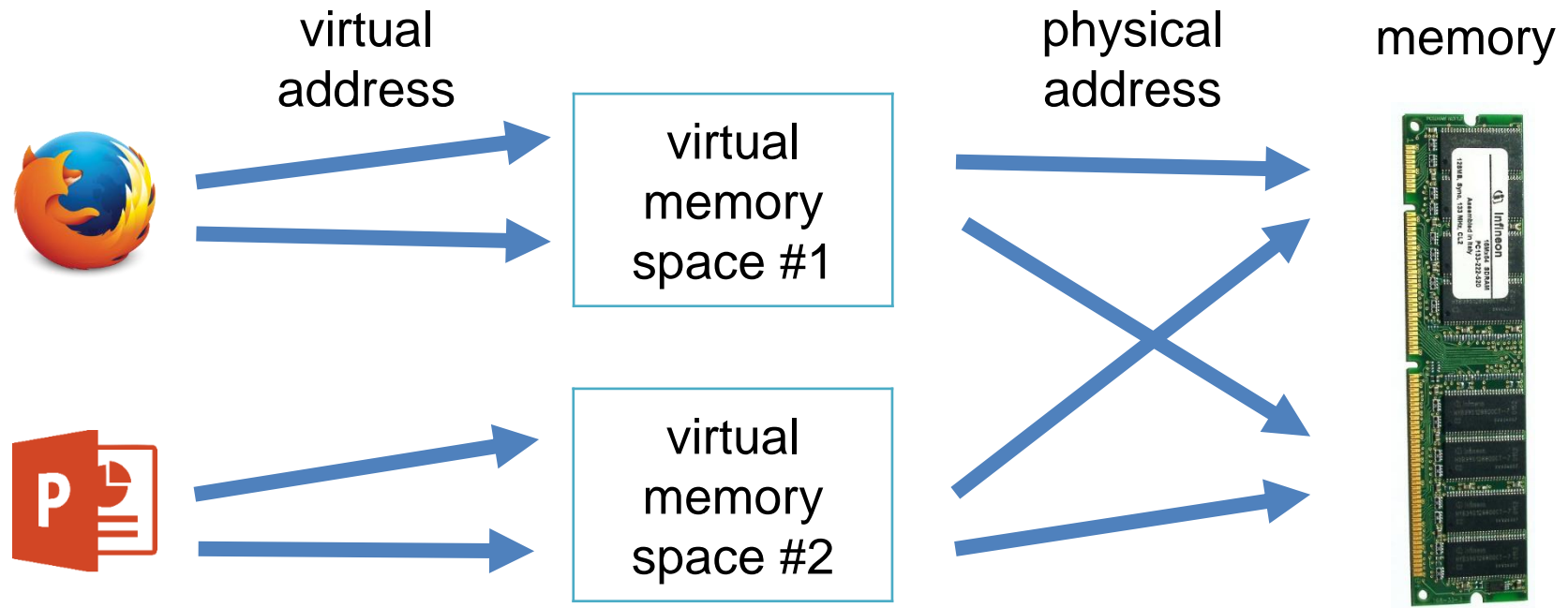

וירטואליזציה של הזיכרון

- מערכת ההפעלה מעניקה לכל תהליך את האשליה שיש לו מרחב זיכרון נפרד משלו.
- בצורה זו מערכת ההפעלה מקלה על התהליך וגם מגנה עליו.
- התהליך לא צריך "לחשוב" באיזה זיכרון מותר לו להשתמש כי הזיכרון הווירטואלי כולו שלו!
- כמו כן, תהליכים אחרים לא יכולים לקרוא/לכתוב לזיכרון של התהליך.

- מערכת ההפעלה והמעבד מתרגמים את הכתובות הווירטואליות לכתובות פיזיות.
- פרטים נוספים בתרגול בנושא זיכרון וירטואלי.

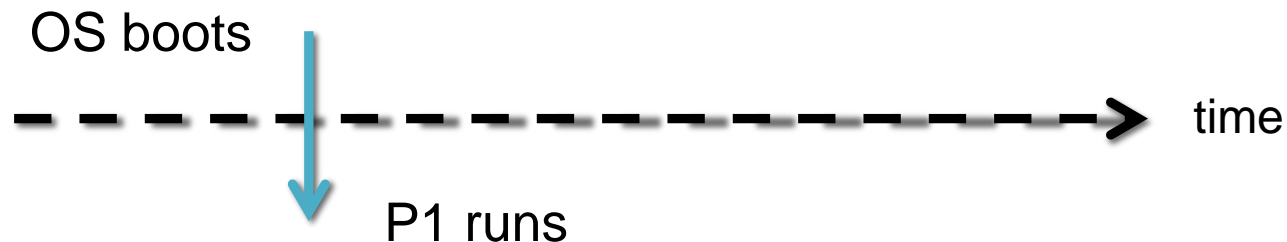

הפסקה

אתגרים במימוש עיקרון הווירטואליזציה

- ניסיון ראשון: הרצה ישירה (direct execution).
- נניח שיוסי לחץ על כפתור ההפעלה והדליק את המחשב.
- מערכת ההפעלה היא הראשונה שרצה.
- נטענת לזיכרון, מזהה את רכיבי החומרה, מאתחלת את מבני הנתונים שלה, ...
- לאחר שלב האתחול, מערכת ההפעלה מעבירה את השליטה על המעבד הפיזי לתהליך P1 כדי שירוך ישירות על המעבד.

אבל מה אם...

- בעיה #1: תהליך $P1$ ינסה לגשת לקבצים שאסור לו לגשת אליהם (למשל, קבצים של משתמש אחר במערכת)?
- בעיה #2: תהליך $P1$ יריץ לולאה אינסופית וכך ימשיך להחזיק במעבד לנצח?
- איך מערכת ההפעלה תוכל להחזיר לעצמה את השליטה על המעבד?
- למשל, כדי לעצור את תהליך $P1$ ולהריץ במקומו תהליך אחר $P2$.
- בעיה #3: תהליך $P1$ יבצע פעולה איטית מאוד (כמו קריאה/כתיבה מהדיסק) שלא רצה על המעבד?
- הפתרונות לבעיות הללו מבוססים על מנגנוני חומרה שנלמד כעת.

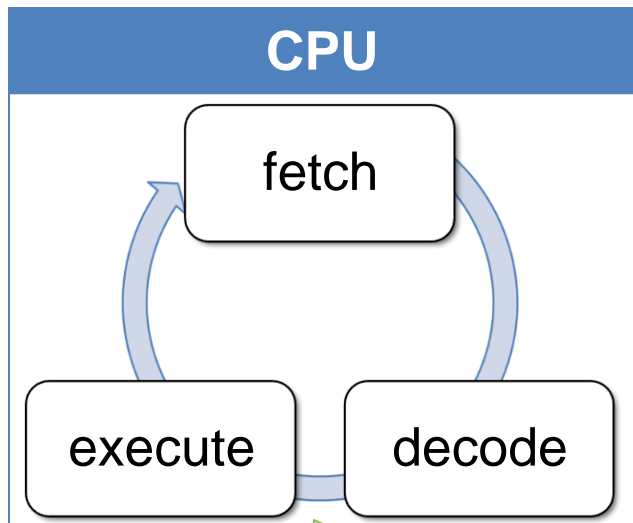
פתרון לבעיה #1: רמות הרשאה

- המעבד יגדיר שתי רמות הרשאה:
  - **user mode** – רמת הרשאות נמוכה לשימוש תכניות רגילות (קוד משתמש).
  - **kernel mode** – רמת הרשאות גבוהה לשימוש מערכת ההפעלה.
- בכל רגע נתון, המעבד יהיה ברמת הרשאה אחת ויחידה.
- רמת ההרשאות הנוכחית (CPL = current privilege level) נשמרת ברגיסטר כלשהו של המעבד.

CPU			
		CPL	

0 $\Leftrightarrow$ kernel mode
3 $\Leftrightarrow$ user mode

פקודות מיוחדות (privileged instructions)

- המעבד יחלק את פקודות המכונה לשתי קבוצות:

1. **פקודות מיוחדות (privileged)**

2. **פקודות לא מיוחדות (non-privileged)**

- פקודות מכונה שניגשות לדיסק, למשל, יהיו מיוחדות.

המעבד יבדוק בשלב זה (לפני ביצוע הפקודה) האם היא מיוחדת. אם הפקודה מיוחדת, אבל המעבד במצב משתמש – תיווצר חריגה. החריגה תעביר את השליטה לגרעין, והוא יהרוג את התהליך.

איך משנים את רמת ההרשאה?

- במילים פשוטות: איך משתמש ייגש לדיסק כדי לקרוא קובץ?

- ניסיון ראשון: המשתמש יעלה את רמת ההרשאה, ואז יקרא לפונקציה של מערכת ההפעלה שתיגש לדיסק.

מה הבעיה
בהצעה הזו?

- הצעה טובה יותר: המשתמש יקרא לפקודת מכונה מיוחדת אשר תבצע שתי פעולות בעת ובעונה אחת:

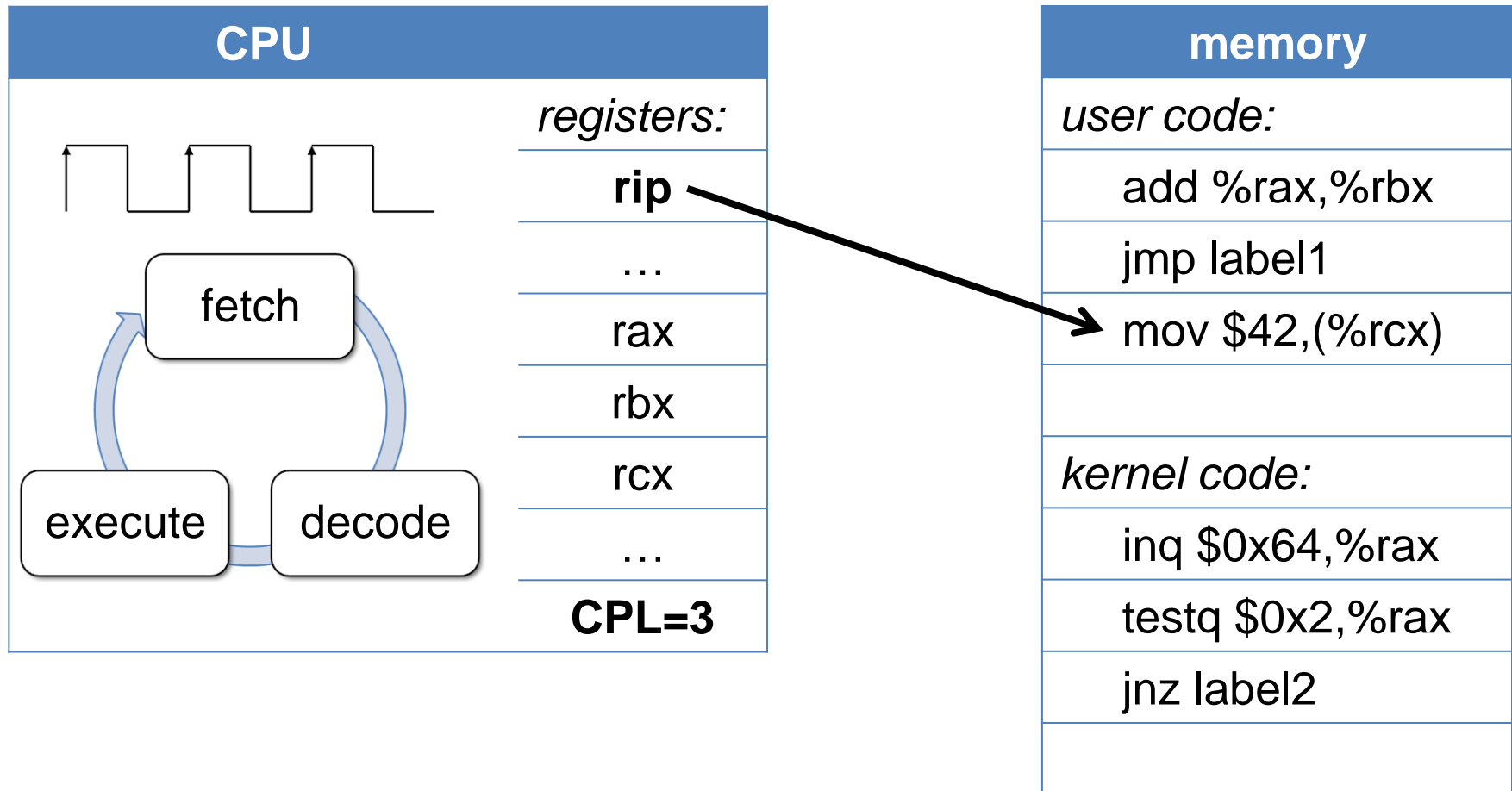
1. תעלה את רמת ההרשאה.

2. תעבור לבצע פונקציה של מערכת ההפעלה.

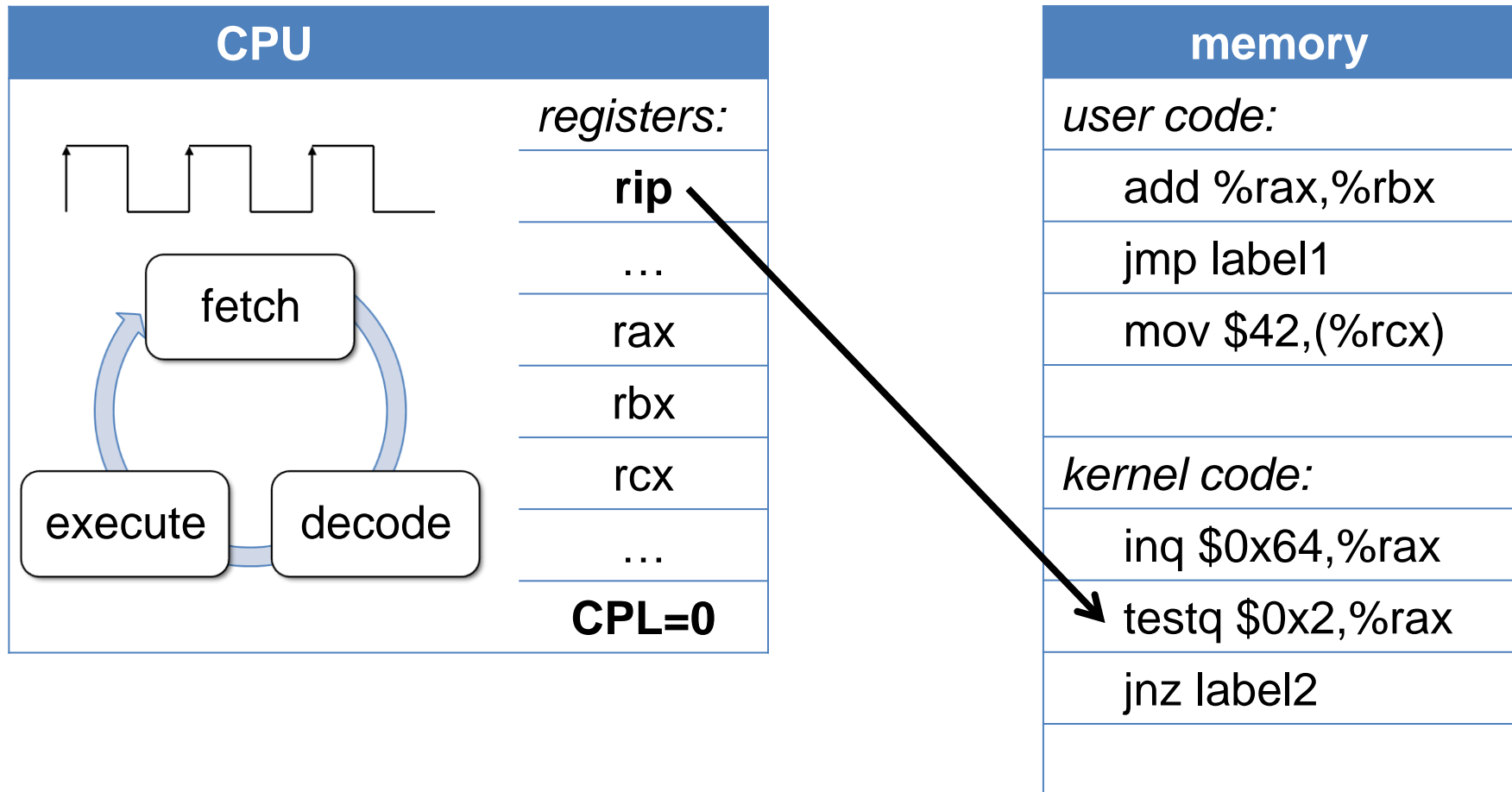
- הפקודה המיוחדת הזו מכונה **קריאת מערכת**, או באנגלית **System Call** (syscall בקיצור).

מצב המערכת לפני פקודת `syscall`

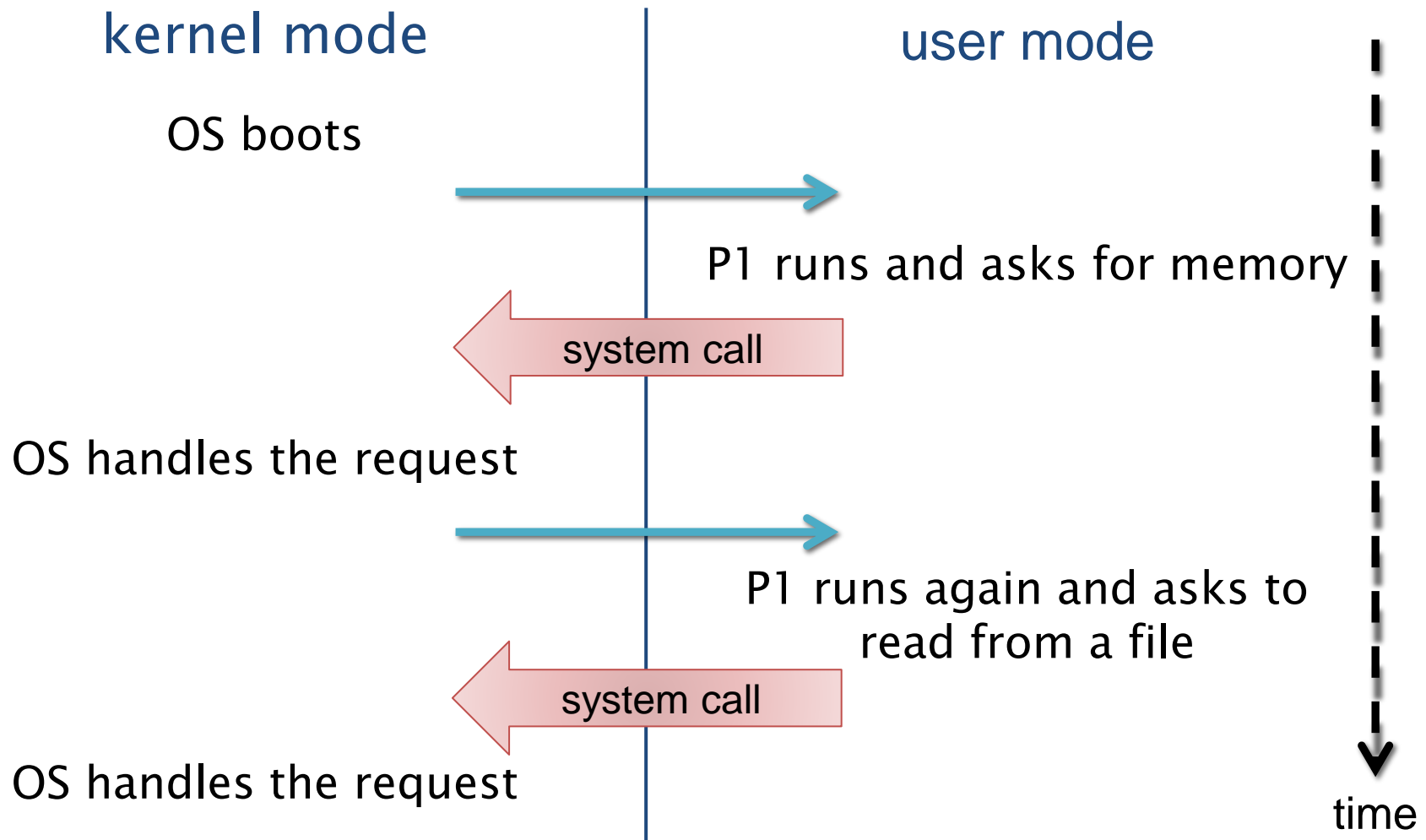
מצב המערכת אחרי פקודת syscall

קריאות מערכת

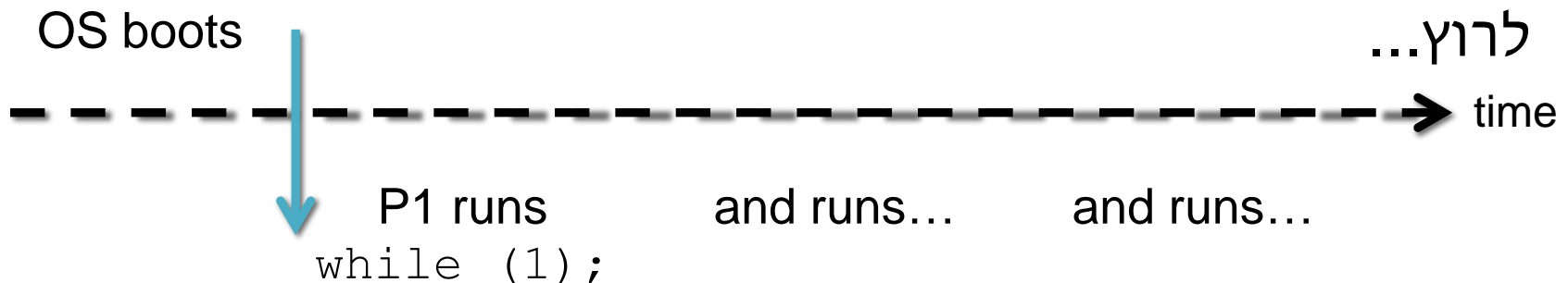
- קריאות מערכת מאפשרות העברה בטוחה ומבוקרת של השליטה על המעבד מפני שהן שער הכניסה היחיד של תוכניות משתמש לפקודות מיוחדות.
- קריאות מערכת מגדירות למעשה את הממשק של מערכת ההפעלה לתוכניות משתמש.
- תהליך משתמש קורא לקריאות מערכת כדי לבקש ממערכת ההפעלה שירות כלשהו כמו: לגשת להתקני קלט/פלט, ליצור תהליכים חדשים, לבקש עוד זיכרון ועוד.

תרחיש לדוגמה

תזכורת: בעיה #2

- מערכת ההפעלה היא הראשונה שרצה לאחר הדלקת המחשב.
- בשלב מסוים, מערכת ההפעלה מעבירה את השליטה על המעבד הפיזי לתהליך P1 כדי שירץ.
- אם P1 יקרא לקריאת מערכת, אז מערכת ההפעלה תרוץ – כלומר תקבל לידיה את השליטה על המעבד שוב.
- אבל אם P1 יריץ לולאה אינסופית (בטעות או בזדון)?
- הוא ימשיך להחזיק במעבד לנצח ולא ייתן לאף תהליך אחר לרוץ...

פתרון לבעיה #2: פסיקות שעון

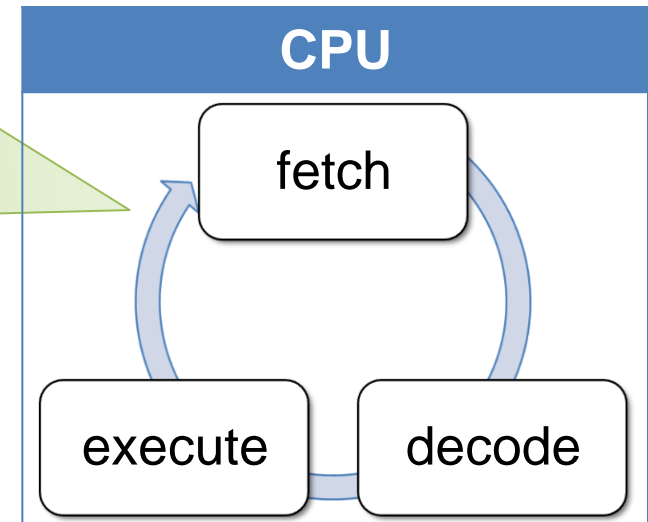
- לינוקס מפקיעה (preempt) את המעבד מתהליך אחד לטובת תהליך אחר, בעזרת התקן חומרה מיוחד – **השעון** (timer).

שימו לב: השעון הוא רכיב חיצוני למעבד ואינו קשור לתדר השעון הפנימי של המעבד.
(זו טעות נפוצה של סטודנטים.)

- מערכת ההפעלה מבקשת מהשעון לשלוח פסיקה במרווחי זמן קבועים כדי להעביר את השליטה למערכת ההפעלה.
- כל הפסיקות, בפרט פסיקת שעון, מטופלות ב-kernel mode.
- במהלך הטיפול בפסיקה, מערכת ההפעלה יכולה להחליט שהיא מחליפה את התהליך הנוכחי שרץ כרגע על המעבד.
- הפעולה הזו נקראת "**החלפת הקשר**" – נחזור אליה בהמשך הקורס.

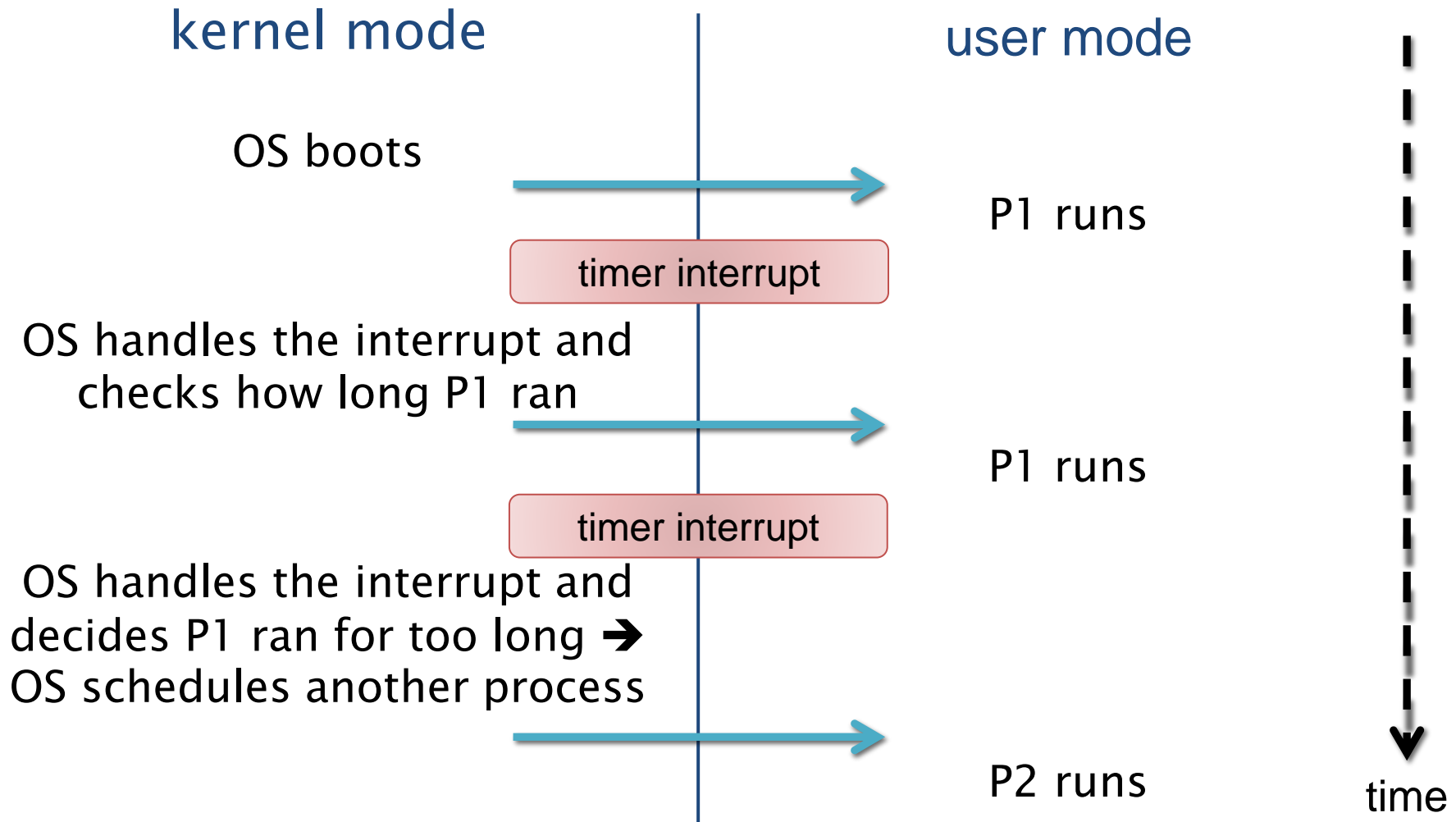
הטיפול בפסיקות חומרה

המעבד בודק אם יש פסיקות ממתניות לאחר סיום של כל פקודת מכונה. אם יש פסיקה, המעבד מפסיק לבצע את הקוד הנוכחי ועובר לבצע את **שגרת הטיפול בפסיקה** (interrupt handler) במצב גרעין.

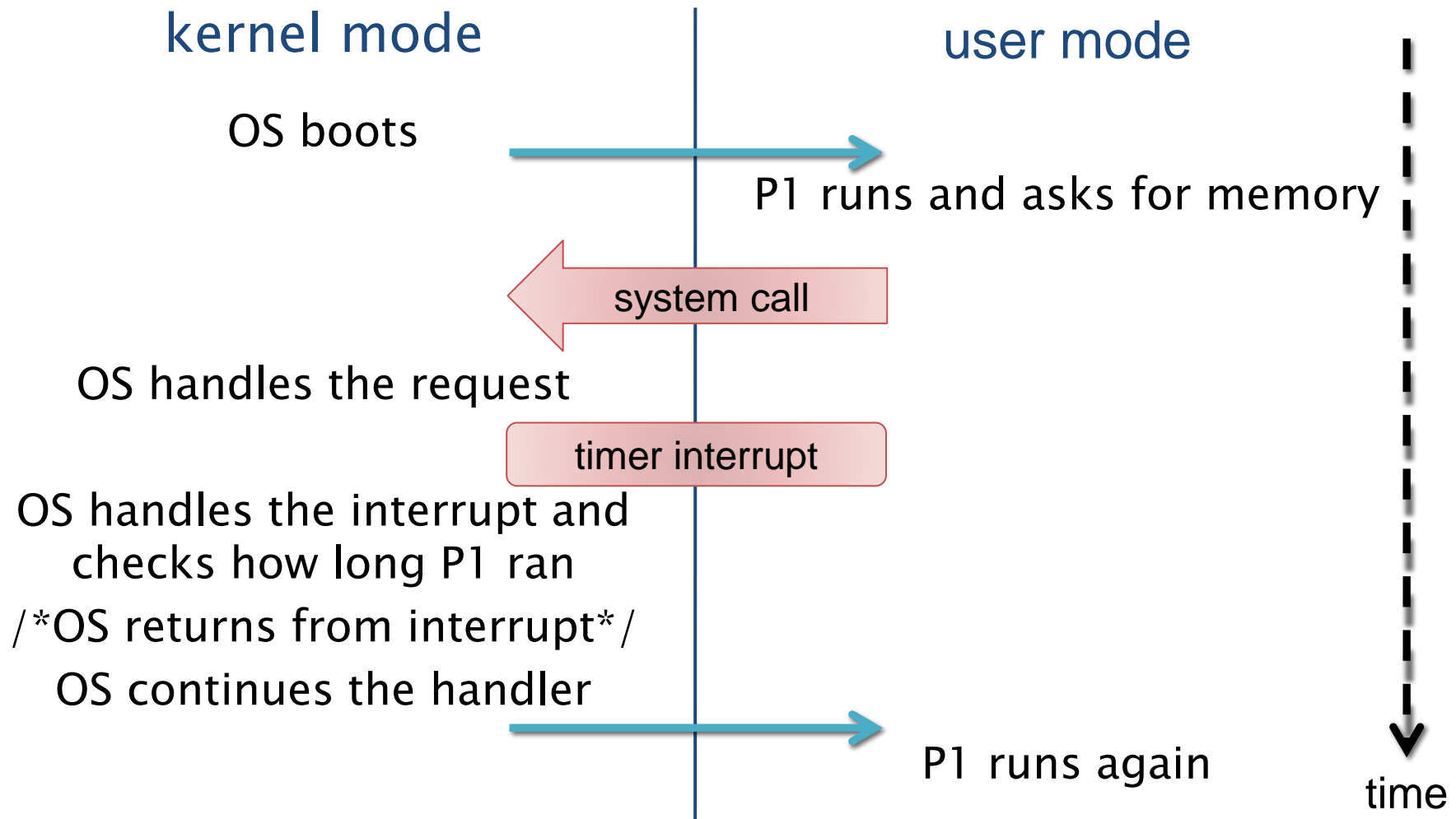
- לאחר סיום הטיפול בפסיקה, המעבד יחזור לבצע את הקוד הקודם.
- כדי לדעת לחזור, המעבד ומערכת ההפעלה צריכים לשמור את המצב של המעבד ברגע קבלת הפסיקה.
- שימו לב: פסיקה אינה קוטעת ביצוע של פקודת מכונה. פסיקות מטופלות "בין" פקודות מכונה.

תרחיש לדוגמה

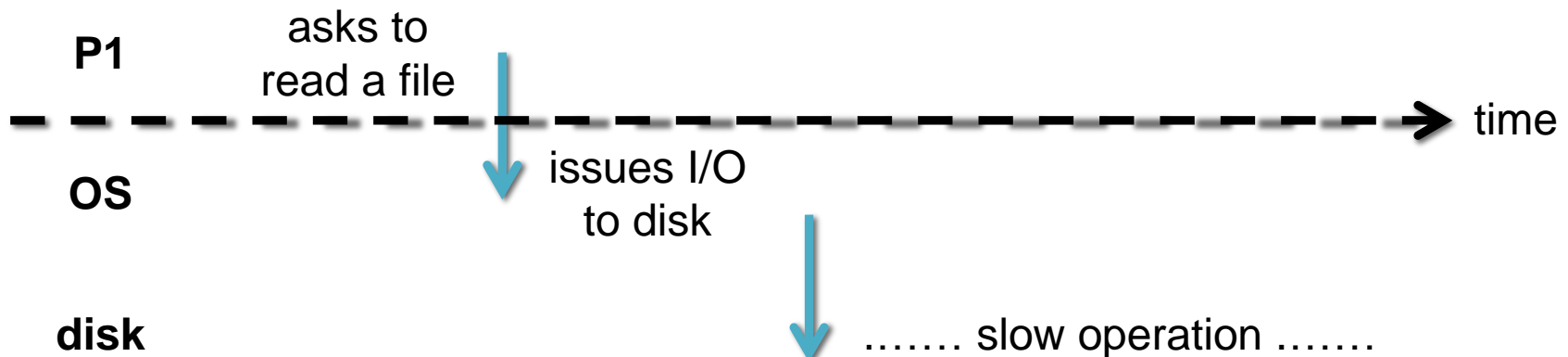

פסיקות יכולות להגיע גם במצב גרעין !

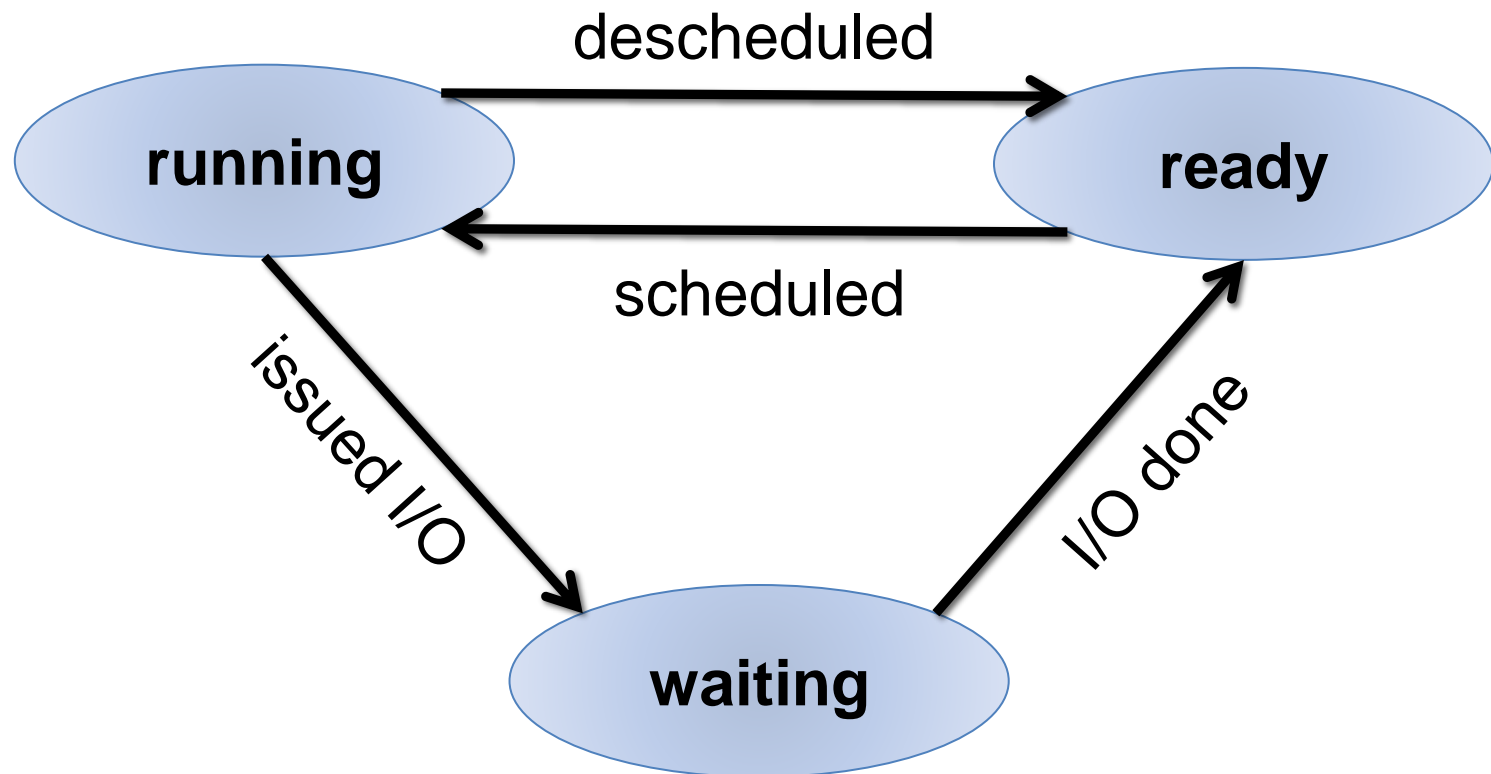
תזכורת: בעיה #3

- תהליך יכול לבקש ממערכת ההפעלה שירותי I/O, לדוגמה: קריאה/כתיבה מהדיסק או מכרטיס הרשת.
- גישה להתקני I/O היא איטית מאוד: סדר גודל של מספר מילישניות == מיליוני פקודות מעבד.
- בזמן ההמתנה להתקני I/O התהליך לא רץ והמעבד חסר פעילות.
- איך נוכל לנצל טוב יותר את המשאבים של המערכת?

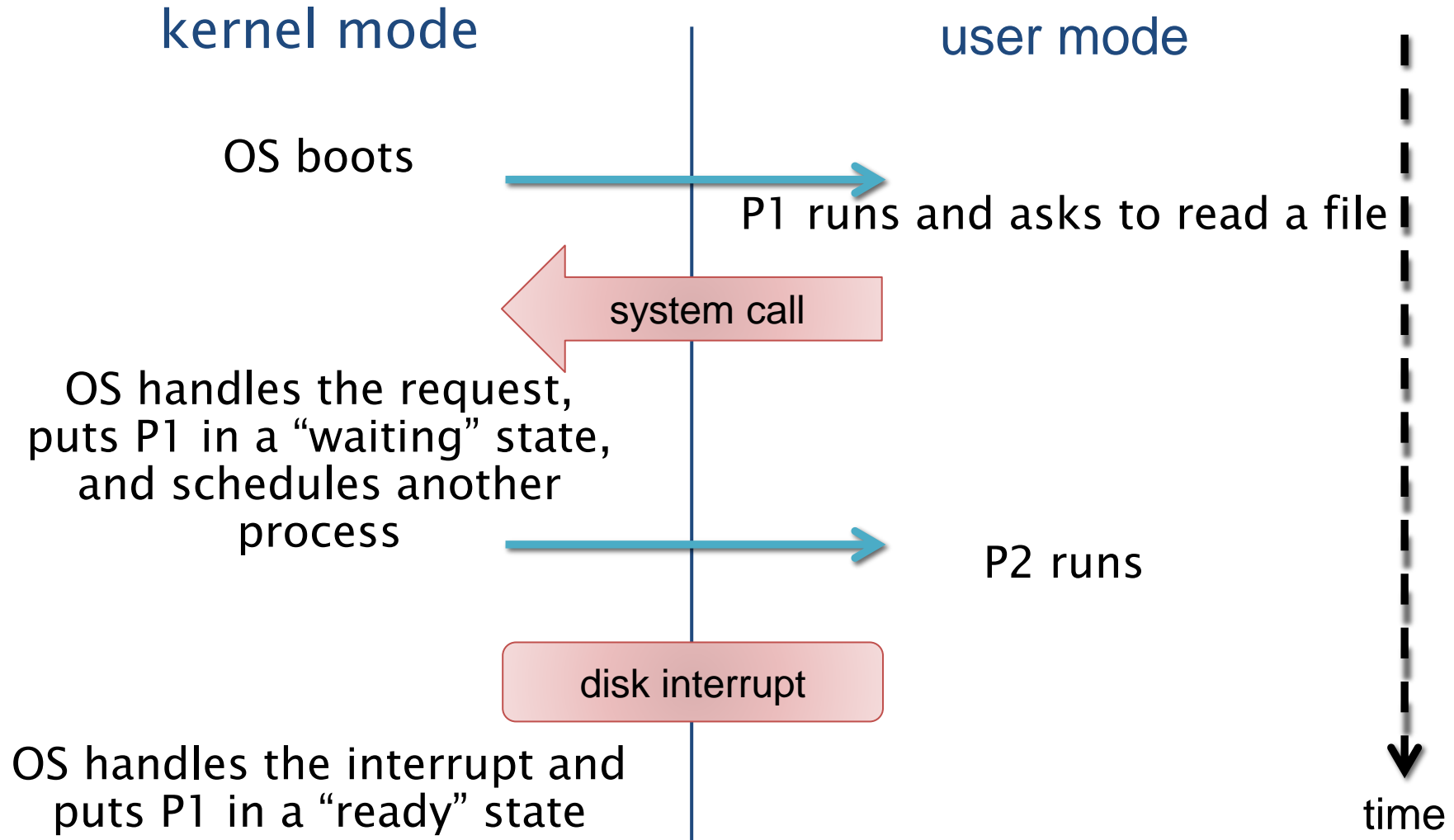

פתרון לבעיה #3: מצבי המתנה

- מערכת ההפעלה תסווג את התהליכים במערכת לשלושה מצבים אפשריים (בפועל יש יותר, אלו המצבים העיקריים):

תרחיש לדוגמה

לסיכום

- בעיות #1 , #2 הן בעיות אבטחה (security).
- בעיה #3 היא בעיית יעילות (efficiency).
- מערכת ההפעלה שואפת להשיג גם יעילות וגם אבטחה, ולכן היא פותרת את שלושת הבעיות הללו באמצעות מנגנון:
הרצה ישירה מוגבלת (limited direct execution)

אבל כדי לשמור על אבטחה, התהליכים לא יכולים להריץ כל פקודה.

כדי לקבל ביצועים גבוהים, התהליכים רצים ישירות על המעבד הפיזי.

מערכת ההפעלה "לינוקס"

קצת היסטוריה...

- דניס ריצ'י וקן תומפסון ממעבדות Bell מפתחים מערכת הפעלה קניינית בשם יוניקס (UNIX).

1973

- ריצ'רד סטולמן מכריז על מיזם GNU במטרה לפתח מערכת הפעלה חופשית תואמת יוניקס (וגם ספריות וכלים נוספים).

1983

- מיזם גנו מתחיל לפתח את גרעין מערכת ההפעלה, אך הפיתוח מתגלה כמסובך ומתקדם באטיות רבה.

1990

- לינוס טורבאלדס מתחיל לפתח את גרעין לינוקס במהלך לימודיו באוניברסיטת הלסינקי.

1991

- טורבאלדס משנה את רשיון לינוקס ל-GPL וכך לינוקס הופכת לגרעין מערכת ההפעלה של מיזם GNU.

1992

בקורס נלמד ונשתמש בלינוקס

- הסיבה המרכזית לכך: לינוקס היא תוכנה חופשית וקוד פתוח.
- קוד המקור של גרעין לינוקס זמין לשימוש, לשינוי ולהפצה בחינם לכל אחד.
- היום השם "לינוקס" מתייחס למשפחה של מערכות הפעלה המבוססות על גרעין לינוקס ורכיבי התוכנה של מיזם GNU.
- הספציפית בה נשתמש בקורס היא Red Hat.
- גרסת הגרעין היא 2.4.18–14.
- כל הקוד כמובן חופשי לכולם באינטרנט.
- בתרגיל בית 0 תתקינו את מערכת ההפעלה על המחשב האישי שלכם באמצעות מכונה וירטואלית (virtual machine).